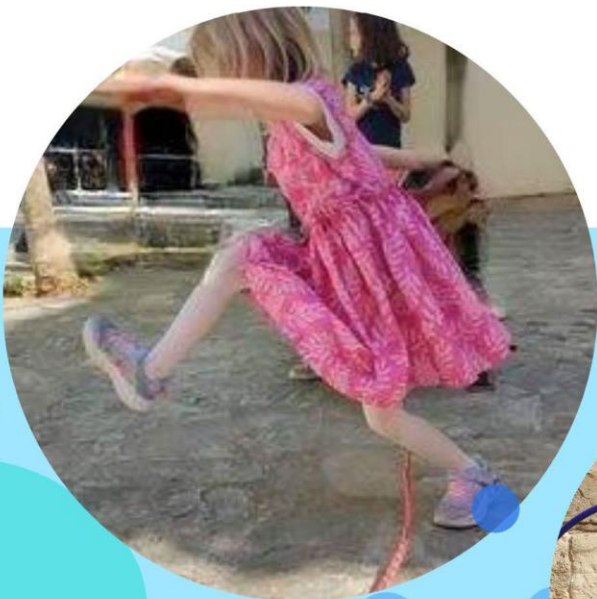

4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο

Το εκπαιδευτικό παιχνίδι και η τέχνη στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό

4 & 5
Νοεμβρίου
2023

Η διερεύνηση των έμφυλων στερεοτύπων μέσω της αξιοποίησης της Θεατροπαιδαγωγικής στην Εκπαίδευση για την Αειφορία

Άννα Ασλάνη
annaaslani@gmail.com

Αντώνης Λενακάκης
alenakakis@gmail.com

Τα έμφυλα στερεότυπα

Τα στερεότυπα των φύλων είναι οι προσχηματισμένες κοινωνικές αντιλήψεις για τους τρόπους συμπεριφοράς, ικανότητες, ρόλους, επαγγέλματα κ.λπ. των ατόμων απλώς και μόνο με βάση το φύλο τους. Δίνουν μια υπεραπλουστευμένη άποψη της πραγματικότητας, καθώς αγνοούν ή παραβλέπουν τις ατομικές διαφορές ή ιδιαιτερότητες και έχουν περιγραφικά στοιχεία (πώς οι γυναίκες και οι άντρες είναι) και κανονιστικά (πώς θα πρέπει να είναι). Οι παραδοσιακές στερεότυπες αντιλήψεις για τα φύλα υπαγορεύουν ένα ευρύ φάσμα διακρίσεων και ανισοτήτων για το γυναικείο φύλο, διαμορφώνοντας και συντηρώντας τους έμφυλους ρόλους (Birke, όπ. αναφ. στο Μαραγκουδάκη, 1991; Blackstone, 2003; Broverman et al., 1972; Eagly & Karau, 2002; Ellemers, 2018; Haines et al., 2016; United Nations High Commissioner for Human Rights [OHCHR], 2014).

- Τα χαρακτηριστικά προσωπικότητας που εμπεριέχονται στο αντρικό στερεότυπο αξιολογούνται θετικότερα από εκείνα του γυναικείου (Cameron, 2020; Gonzalez et al., 2019, Μαραγκουδάκη, 1991).
 - Η έρευνα δείχνει ότι οι διαφορές μεταξύ των φύλων αναπτύσσονται με την πάροδο κατά τη διάρκεια της ζωής, λόγω του τρόπου με τον οποίο τα αγόρια και τα κορίτσια ανατρέφονται και εκπαιδεύονται (Imhoff & Hoffmann, 2023; Κογκίδου, 2015; Σεργίδου, 2014; Tabassum & Nayak, 2021; Ward & Grower, 2020).
 - Τα έμφυλα στερεότυπα, είτε πρόκειται για θετικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας, είτε για αρνητικά, εσωτερικεύονται τόσο από το αντρικό όσο και από το γυναικείο φύλο (Hentschel et al., 2019; Wood & Eagly, 2012. 2015).
 - Η εξέταση της προέλευσης και των συνεπειών των στερεοτύπων φύλου μας βοηθά να κατανοήσουμε πώς αυτά σχετίζονται με τις διαφορές μεταξύ των φύλων στην κοινωνία (Ellemers, 2018).
-

Η ισότητα των φύλων

Η ισότητα των φύλων εξακολουθεί να αποτελεί κοινωνικό ζητούμενο καθώς και τον πέμπτο από τους 17 στόχους της αειφόρου ανάπτυξης στην Ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών. Ειδικότερα η Ελλάδα, σύμφωνα με την έκθεση του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την ισότητα των φύλων το 2022, βρίσκεται στην τελευταία θέση (EIGE, 2022).

Η ρόλος της Θεατροπαιδαγωγικής

Έχοντας ιδιότητες όπως τη μεταφορά ανάμεσα στη μνήμη και την ιστορία και ανάμεσα στις αφηγήσεις των άλλων στο παρόν και το παρελθόν, η Θεατροπαιδαγωγική αναδεικνύει και αναπλασιώνει τη σχέση του υποκειμένου με την πραγματικότητα (Λενακάκης, 2004; Zatzman, 2011). Έργο της είναι η εξερεύνηση, η αμφισβήτηση και η κριτική προσωπικών πεποιθήσεων, στάσεων και αξιών που αποκαλύπτουν πολλές φορές έναν εαυτό ετεροκαθορισμένο, που έχουν υποδείξει άλλοι με την κυρίαρχη συμπεριφορά τους, ενώ συγχρόνως δίνει την ευκαιρία μέσα από μια διαδικασία κοινωνικής αλληλεπίδρασης να δοκιμαστούν νέοι τρόποι σκέψης, συναισθημάτων και δράσης (Jackson 1993; Κοντογιάννη, 2008; Osterlind, 2011; Pammeter, 1993; Sixsmith, 2005). Έτσι, τα υποκείμενα όχι μόνο αποκτούν εμπειρίες μέσα από τις οποίες αναδιαπραγματεύονται την ταυτότητά τους και τη σχέση τους με τους/τις άλλους/ες στον κόσμο αλλά φτάνουν ως την τεκνοθέτηση νέων κοινωνικών θέσεων και τρόπων ύπαρξης και το μετασχηματισμό των εαυτών τους και της κοινωνίας (Danniels & Downes, 2018; Κοντογιάννη, 2008).

Θεατροπαιδαγωγική και έμφυλα στερεότυπα

Οι έρευνες δείχνουν ότι η Θεατροπαιδαγωγική μπορεί να έχει θετική συμβολή στην επεξεργασία, την κριτική και την αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων (Lenakakis et al., 2019; Μιχοπούλου, 2023; Sales Oliveira et al., 2019). Ιδιαίτερα το Θέατρο των Καταπιεσμένων μέσα από το οποίο οι άνθρωποι μπορούν να αναλύσουν τις καταπιέσεις τους, να μοιραστούν τη γνώση τους και να κινητοποιηθούν για την αποδόμηση των καταπιεστικών συστημάτων φαίνεται ότι μπορεί να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικό (Howe et al., 2019; Maciel et al., 2021).

Ο σκοπός της έρευνας

Η παρούσα εργασία μέσω της αξιοποίησης της Θεατροπαιδαγωγικής στην Εκπαίδευση για την Αειφορία επιχειρεί να διερευνήσει τα έμφυλα στερεότυπα και να αναδείξει χαρακτηριστικά παιδαγωγικών πρακτικών που δύνανται να συμβάλλουν στην ανάλυση και στην αποδόμησή τους.

Τα ερευνητικά ερωτήματα

- Μπορεί η Θεατροπαιδαγωγική να συμβάλλει στην αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων;
- Πώς μπορεί να συσχετιστούν ενδεχόμενες αλλαγές σε σχέση με τα έμφυλα στερεότυπα με το φύλο και την ηλικία των υποκειμένων της έρευνας;
- Ποια χαρακτηριστικά παιδαγωγικών πρακτικών δύνανται να συμβάλλουν στην ανάλυση και στην αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων;

Μεθοδολογικές επιλογές

Η ερευνητική προσέγγιση του θέματος βασίστηκε στην έρευνα δράσης.

ΚΥΡΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

Οι ατομικές ημιδομημένες συνεντεύξεις που διεξήχθησαν πριν και μετά την έρευνα δράσης. Τα πρωτόκολλα συνέντευξης σχεδιάστηκαν με βάση την ηλικία και το φύλο των προσώπων που συμμετείχαν στην έρευνα και ελέγχθηκαν με πιλοτικές εφαρμογές.

ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

- η συμμετοχική παρατήρηση
- οπτικοακουστικά μέσα (βιντεοσκόπηση, ηχογράφηση, φωτογράφιση)
- γραπτά τεκμήρια
- το ερευνητικό ημερολόγιο
- οι συζητήσεις με την κριτική φίλη

Η συλλογή, η οργάνωση και η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκαν με τη μέθοδο της θεμελιωμένης θεωρίας.

Οι συμμετέχουσες και συμμετέχοντες στην έρευνα

Τα ερευνητικά δεδομένα της εργασίας προήλθαν από τη συμμετοχή τεσσάρων οικογενειών. Πρόκειται για τρεις άντρες ηλικίας 43 – 54 ετών, τρεις γυναίκες ηλικίας 40 – 50 ετών, πέντε κορίτσια ηλικίας 8 – 11 ετών και δύο αγόρια ηλικίας 9 – 10 ετών, δεκατρία συνολικά άτομα.

Η θεατροπαιδαγωγική παρέμβαση

- Η εκπαιδευτική παρέμβαση είχε διάρκεια δυόμισι μηνών. Πραγματοποιήθηκαν συνολικά 13 συναντήσεις διάρκειας 34 ωρών σε εσωτερικούς και εξωτερικούς χώρους.
- Τα θεατροπαιδαγωγικά εργαστήρια είχαν περίπου στο σύνολό τους αυτή τη δομή: 1. καλωσόρισμα και σύντομος αναστοχασμός της προηγούμενης συνάντησης, 2. ασκήσεις ενεργοποίησης, 3. θεατροπαιδαγωγικά παιχνίδια και ασκήσεις που προετοίμαζαν για το κεντρικό θέμα του εργαστηρίου, 4. κύρια δραστηριότητα, 5. αναστοχασμός, 6. άσκηση κλεισίματος.
- Σε μια προσπάθεια να μεταφερθεί το περιβάλλον της μάθησης προς την κοινότητα κατά τις τελευταίες συναντήσεις της η ομάδα εργάστηκε για την προετοιμασία μιας παράστασης Forum Theatre, που πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή γονέων και παιδιών.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Οι αξονικές κατηγορίες που προέκυψαν κατά την ανάλυση των δεδομένων είναι:

1. Στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά ικανοτήτων
2. Στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά ιδιοσυγκρασίας
3. Στερεότυπα για τα δυναμικά χαρακτηριστικά
4. Στερεότυπα για τους ρόλους
5. Προσωπικές συνειδητοποιήσεις
6. Τα χαρακτηριστικά της θεατροπαιδαγωγικής παρέμβασης

1. Στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά ικανοτήτων – «Οι άντρες μπορεί να κάνουν πιο δύσκολα, οι γυναίκες αυτά που μπορούν...»

Πριν την παρέμβαση είχαν διατυπωθεί στερεότυπες ιδέες για τις ικανότητες του γυναικείου και του αντρικού φύλου τόσο κατά την παιδική και προεφηβική ηλικία τους όσο και κατά την ενήλικη ζωή τους. Ιδιαίτερα πολλά από αυτά τα στερεότυπα εξέφρασαν τα ανήλικα κορίτσια που συμμετείχαν στην έρευνα.

«Μπορεί να μην κάνει κάποια δύσκολα πράγματα όπως οι άντρες...», (Ευτυχία, 11 χρονών),

«Τα καταφέρνουν πολύ περισσότερο σε διαφορετικά επίπεδα, σε πολλά επίπεδα ταυτόχρονα. Και να είσαι μαμά και να έχεις τη δουλειά σου και να είσαι η σύντροφος και να είσαι η νοικοκυρά και να είσαι η φίλη...», (Ευαγγελία, γονέας).

Μετά την παρέμβαση οι στερεότυπες αντιλήψεις των συμμετεχόντων/ουσών ήταν αισθητά μειωμένες όσον αφορά στις ενήλικες γυναίκες, ενώ καμία δεν αφορούσε τις ανήλικες.

2. Στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά ιδιοσυγκρασίας – «...είμαστε πολύ πιο συναισθηματικές...»

Πριν την παρέμβαση οι συμμετέχουσες/οντες στην έρευνα φάνηκε να έχουν στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα χαρακτηριστικά ιδιοσυγκρασίας του γυναικείου και του αντρικού φύλου τόσο κατά την παιδική και προεφηβική ηλικία τους όσο και κατά την ενήλικη ζωή τους.

«Οι άντρες είναι λίγο πιο μπουνταλάδες, οι γυναίκες είναι λίγο πιο ώριμες. Μεγαλώνει το κορίτσι λίγο πιο γρήγορα και πιο εύκολα σε αντίθεση με το αγόρι... θεωρώ ότι τα κορίτσια είναι πολύ πιο ώριμα από μωρά» (Νικήτας, γονέας),

«Τα αγόρια είναι πιο ακατάστατα, τα κορίτσια συμμαζεύουν...» (Ευτυχία, 11 χρονών).

Μετά την παρέμβαση ελάχιστες στερεοτυπικές ιδέες παρέμειναν αναλλοίωτες. Αυτές αφορούσαν τη γλυκύτητα, την ευαισθησία, την ηπιότητα, την εσωστρέφεια και τη συναισθηματικότητα του γυναικείου φύλου. Αναγνωριζόταν ωστόσο, η ύπαρξη ατομικών διαφορών.

3. Στερεότυπα για τα δυναμικά χαρακτηριστικά – «...ίσως είναι περισσότερο του καλλωπισμού»

Πριν την παρέμβαση εκφράστηκαν στερεότυπες αντιλήψεις για τα δυναμικά χαρακτηριστικά του γυναικείου και του αντρικού φύλου τόσο κατά την παιδική και προεφηβική ηλικία τους όσο και κατά την ενήλικη ζωή τους. Αυτά αφορούν τις προσπάθειες, τους στόχους και τα κίνητρά τους.

«...τα κορίτσια θέλουν να κάνουν πράγματα ουσιαστικά για να εντυπωσιάσουν τα αγόρια. Δηλαδή μου έχει πει και μια μαμά, η μαμά μου, όταν συζητούσε με μια φίλη της, ότι στα νοσοκομεία βρίσκονται περισσότερα κορίτσια που κάνουν ενέσεις, για να φουσκώνουν τα χείλη τους, το στήθος τους και τον ποπό τους» (Μίνα, 11 ετών),

«... θέλουν να αρέσουν, ενώ ένα αγόρι δε νομίζω ότι θέλει να είναι το πρώτο πράγμα να αρέσει» (Αρχιμήδης, γονέας).

Μετά την παρέμβαση δεν υπήρξε διατύπωση τέτοιων στερεοτύπων από τους γονείς, άντρες και γυναίκες, που συμμετείχαν στην έρευνα.

4. Στερεότυπα για τους ρόλους – «*οι γυναίκες μπορούν να καθαρίζουν ωραία την κουζίνα*»

Πριν την παρέμβαση εκφράστηκαν στερεότυπες αντιλήψεις για τους ρόλους του γυναικείου και του αντρικού φύλου κατά κύριο λόγο από τα κορίτσια που συμμετείχαν στην έρευνα.

«Ο μπαμπάς μπορεί να πάει να καθαρίσει πολύ καλά το αυτοκίνητο και οι γυναίκες μπορούν να καθαρίζουν ωραία την κουζίνα» (Κατερίνα, 8 χρονών).

Μετά την παρέμβαση δεν υπήρξε διατύπωση τέτοιων στερεοτύπων από τις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες στην έρευνα.

5. Νέες συνειδητοποιήσεις – «...δεν πήραμε ποτέ μια νταλικά να παίξουν τα κορίτσια»

Νέες προσωπικές συνειδητοποιήσεις όσον αφορά στα έμφυλα στερεότυπα προέκυψαν για όλες τις συμμετέχουσες και όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα.

«Εγώ έμαθα πράγματα, γιατί κατάλαβα ότι πρέπει να το ξεχωρίσω τελικά και ότι όσο κι αν έχουμε από την οικογένειά μας κάποια στερεότυπα πρέπει να τα αποβάλλουμε σιγά σιγά και εμείς ακόμα... Έστω και στο 50-60% να διορθωθούμε νομίζω είναι επιτυχία. Με διόρθωσες 50 %, να ξέρεις, αλήθεια»
(Νικήτας, γονέας),

«... δεν υπάρχει κοριτσίστικο και αγορίστικο, δηλαδή μπορεί κάποιο αγόρι το αγαπημένο του χρώμα να είναι το ροζ και κάποιου κοριτσιού το μπλε...»
(Αποστόλης, 9 ετών).

6. Τα χαρακτηριστικά της θεατροπαιδαγωγικής παρέμβασης – «... ένας άλλος τύπος εκπαίδευσης...»

Αναφέρθηκαν ως σημαντικά χαρακτηριστικά:

1. η συνύπαρξη των δύο γενεών

«... είδαν ότι μέσα από το εργαστήριο αυτό μπορούσαν να συζητήσουν πράγματα και να ανταλλάξουν πράγματα για την ηθική κάποιων πραγμάτων μέσα από ένα παιχνίδι με τους μεγάλους. Δε νομίζω ότι τόσο εύκολα θα μοιραζόντουσαν με τους μεγάλους αυτά τους τα συναισθήματα» (Γαβριήλ, γονέας).

2. το κλίμα της μάθησης

«Μάθαινες πράγματα χωρίς να το καταλαβαίνεις και αυτός ήταν ένας πολύ ωραίος τρόπος να μαθαίνεις κάτι» (Αποστόλης, 9 ετών).

3. η θεατρική δράση

«Σε προβλημάτιζαν να δεις τον εαυτό σου, να αναρωτηθείς εσύ “εγώ τώρα πώς νιώθω σε αυτό; Μέσα σε αυτό που κάναμε στα διάφορα θεατρικά; Γιατί μου βγαίνει να νιώσω έτσι; Γιατί μου βγαίνει αυτός ο ρόλος πιο εύκολα κι όχι ο άλλος;” Κι αυτό είναι αποκαλυπτικό από μόνο του»
(Ευαγγελία, γονέας).

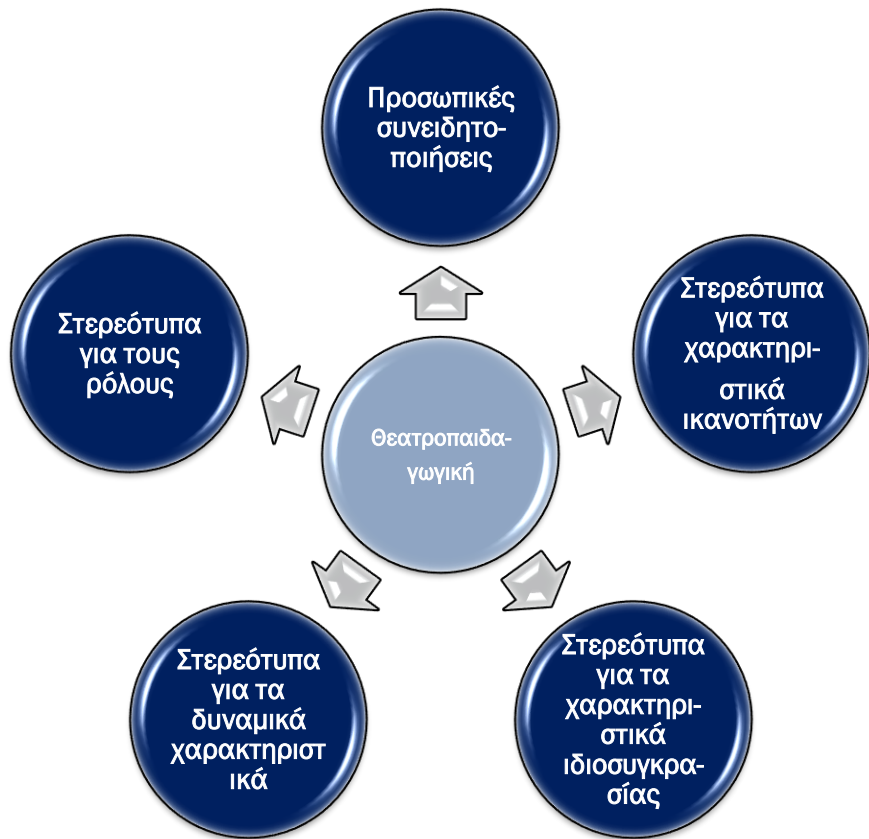
4. ο βιωματικός χαρακτήρας

«... ήταν εξαιρετικά επιτυχημένα τα εργαστήρια αυτά, διότι σου έβγαζαν τα συναισθήματα που σχετίζονταν με διάφορα πράγματα. Σου μένουν μέσα πράγματα και κτίζουν σ' αυτό που ήδη έχεις... όλα μου έδωσαν ένα παραπάνω λιθαράκι, με ευαισθητοποίησαν πιο πολύ, γιατί μένουν στο μυαλό σου, είναι βίωμα» (Γαβριήλ, γονέας).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα ευρήματα της έρευνας φανέρωσαν αλλαγές των συμμετεχόντων/ουσών στις στερεότυπες αντιλήψεις που είχαν για το γυναικείο και το αντρικό φύλο. Οι αλλαγές αφορούσαν στα στερεότυπα για τα χαρακτηριστικά ικανοτήτων, τα χαρακτηριστικά ιδιοσυγκρασίας και τα δυναμικά χαρακτηριστικά τους, όπως είναι τα ενδιαφέροντα και οι στόχοι τους, καθώς και για τους ρόλους τους στον οικιακό και στον επαγγελματικό χώρο. Συγχρόνως, προσωπικές συνειδητοποιήσεις ανέκυψαν ως αποτέλεσμα της συμμετοχής στη θεατροπαιδαγωγική παρέμβαση. Ως δραστικά στοιχεία αυτής, που συνέβαλαν σε αυτές τις αλλαγές, αναδείχθηκαν η συνύπαρξη των δύο γενεών, το κλίμα της μάθησης, η θεατρική δράση και ο βιωματικός χαρακτήρας του.

Τα έμφυλα στερεότυπα των γονέων αλληλεπιδρούν με το φύλο των παιδιών και επηρεάζουν σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις (Eccles et al., 1990; Everhart Chaffee & Plante, 2022). Ωστόσο, από τα αποτελέσματα φαίνεται πως η Θεατροπαιδαγωγική, συνδυάζοντας τη βιωματική μάθηση με την κριτική οπτική και ανάλυση, μπορεί να οδηγήσει στη συνειδητοποίηση, την επεξεργασία και την αποδόμηση των έμφυλων στερεοτύπων ακόμη και εντός ομάδων ηλικιακά ανομοιογενών. Το γεγονός αυτό ενισχύει ιδιαίτερα την ιδέα της αξιοποίησής της στην Εκπαίδευση για την Αειφορία.

Βιβλιογραφία

Blackstone, A. (2003). Gender roles and society. In J. R. Miller, R. M. Lerner & L. B. Schiamberg (Eds.), *Human ecology: An encyclopedia of children, families, communities, and environments* (pp. 335-338). ABC-CLIO.

Broverman, I. K., Vogel, S. R., Broverman, D. M., Clarkson, F. E., & Rosenkrantz, P. S. (1972). Sex-role stereotypes: A current appraisal. *Journal of Social Issues*, 28(2), 59-78. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1972.tb00018.x>

Cameron, D. (2020). *Φεμινισμός: Παρελθόν και παρόν ενός κινήματος*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Danniels, H., & Downes, E. (2018). A Vygotskian argument for teaching drama in secondary schools. In S. Burgoyne (Ed.), *Creativity in theatre: Theory and action in Theatre/Drama Education* (pp. 153-168). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-78928-6>

Eagly A. H., & Karau S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychol Rev.* 109(3), 573-98. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.109.3.573>

Eccles, J. S., Jacobs, J. E., & Harold, R. D. (1990). Gender role stereotypes, expectancy effects, and parents' socialization of gender differences. *Journal of Social Issues*, 46, 183-201. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb01929.x>

Ellemers, N. (2018). Gender stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 69, 275-298. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011719>

European Institute for Gender Equality. (2022). https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/index_data_index_scores

Everhart Chaffee, K., & Plante, I. (2022). How parents' stereotypical beliefs relate to students' motivation and career aspirations in mathematics and language arts. *Frontiers Psychology, 12*, 1-12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.796073>

González, M. J., Cortina, C., & Rodríguez, J. (2019). The role of gender stereotypes in hiring: A field experiment. *European Sociological Review, 35*(2), 187-204. <https://doi.org/10.1093/esr/jcy055>

Haines, E. L., Deaux, K., & Lofaro, N. (2016). The times they are a-changing ... or are they not? A comparison of gender stereotypes, 1983–2014. *Psychology of Women Quarterly, 40*(3), 353-363. <https://doi.org/10.1177/0361684316634081>

Hentschel, T., Heilman, M. E., & Peus, C. V. (2019). The multiple dimensions of gender stereotypes: A current look at men's and women's characterizations of others and themselves. *Frontiers in Psychology, 10*(11). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00011>

Howe, K., Boal, J., & Soeiro, J. (2019). Introduction: Theatre of the oppressed and its time(s). In K. Howe, J. Boal, & J. Soeiro (Eds.), *The Routledge companion to the theatre of the oppressed* (pp. 1-12). Routledge.

Imhoff, R., & Hoffmann, L. (2023). Prenatal sex role stereotypes: Gendered expectations and perceptions of (expectant) parents. *Archives of Sexual Behavior, 52*(3), 1095 –1104. <https://doi.org/10.1007/s10508-023-02584-9>

Jackson, T. (Ed.). (1993), *Learning through Theatre*. Routledge.

Κογκίδου, Δ. (2015). *Πέρα από το ροζ και το γαλάζιο: Όλα τα παιχνίδια για όλα τα παιδιά*. Επίκεντρο.

Κοντογιάννη, Α. (2008). *Μαύρη αγελάδα - άσπρη αγελάδα: Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και διαπολιτισμικότητα*. Τόπος.

Λενακάκης, Α. (2004). Θεατροπαιδαγωγική επιμόρφωση και μεταμόρφωση του εκπαιδευτικού. Μια πρόκληση δημιουργικότητας στην εκπαίδευση. Στο Ν. Γκόβας (Επιμ.), *Δημιουργικότητα και μεταμορφώσεις: 4η Διεθνής Συνδιάσκεψη για το Θέατρο και τις Παραστατικές Τέχνες: Μάρτιος 2004, Αθήνα*. (σσ. 110 -116). Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.

Lenakakis, A., Kousi, D., & Panges, I. (2019). “Do women know how to drive?” A research on how theatre pedagogy contributes to dealing with gender stereotypes. *Preschool and Primary Education*, 7(1), 53-80. <https://doi.org/10.12681/ppej.19347>

Maciel, S. T. R., Gomide, C. S., Silva, T. A. D. L., Alcântara, G. B., Kern, C., Andreoli, E., Senna, L., & Evangelista, L. D. O. (2021). Forum theatre as a tool for unveiling gender issues in science, technology, engineering and mathematics (STEM) working environments. *Geoscience Communication*, 4, 83–93. <https://doi.org/10.5194/gc-4-83-2021>

Μαραγκουδάκη, Ε. (1991). *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων: Παιδικά αναγνώσματα στο νηπιαγωγείο*. Αθήνα.

Μιχοπούλου, Ι. (2023). *Η αντιμετώπιση των έμφυλων στερεοτύπων με τεχνικές του Θεάτρου του Καταπιεσμένου: Μια έρευνα δράσης σε εφήβους*. [Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου] <http://dx.doi.org/10.26263/amitos-1064>

Osterlind, E. (2011). Forum play: A Swedish mixture for consciousness and change. In S. Schonmann (Ed.), *Key concepts in theatre/ drama education* (pp. 247-251). Sense.

Pammenter, D. (1993), Devising for TIE. In T. Jackson (Ed.), *Learning through Theatre* (pp. 53-70). Routledge.

Sales Oliveira, S., Monteiro, A. A., & Pinto Ferreira, S. (2019). Gender consciousness through applied theatre. *European journal for Research on the Education and Learning of Adults* 10(1), 77-92. <https://doi.org/10.25656/01:17049>

Σεργίδου, Κ. (2014). Ο υπαρκτός σεξισμός. Πώς, πότε και γιατί; Στο Κ. Παρδάλη & Κ. Σεργίδου, (Επιμ.), *Ο υπαρκτός σεξισμός και η γυναικεία απελευθέρωση* (σσ. 15-56). Red marks.

Sixsmith, P. (2005). Αγκινάρες, αδελφότητες και αειφορία: Η σχέση του εκπαιδευτικού δράματος με την εκπαίδευση για την αειφορία. Στο Α. Γεωργόπουλος (Επιμ.), *Περιβαλλοντική εκπαίδευση: Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται...* (σσ. 657- 675). Gutenberg.

Tabassum, N., & Nayak, B. S. (2021). Gender stereotypes and their impact on women's career progressions from a managerial perspective. *IIM Kozhikode Society & Management Review*, 10(2), 192-208. <https://doi.org/10.1177/2277975220975513>

United Nations High Commissioner for Human Rights. (2014). *Gender stereotypes and stereotyping and women's rights*. Women's Rights and Gender Section, OHCHR Research and Right to Development Division Rule of Law, Equality and Non-Discrimination Branch.

<https://www.ohchr.org/en/women/gender-stereotyping>

Ward, L. M., & Grower, P. (2020). Media and the development of gender role stereotypes. *Annual Review of Developmental Psychology, 2*, 177-199. <https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-051120-010630>

Wood, W., & Eagly, A. H. (2012). Biosocial construction of sex differences and similarities in behavior. . In J. M. Olson & M. P. Zanna, (Eds.), *Advances in experimental social psychology, Vol. 46* (pp. 55-123). Academic Press.

Wood, W., & Eagly, A. H. (2015). Two traditions of research on gender identity. *Sex Roles: A Journal of Research, 73*(11-12), 461-473. <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0480-2>

Zatzman, B. (2011). Drama education and memory. In S. Schonmann (Ed.), *Key concepts in theatre/drama education* (pp. 105-109). Sense.